

دانشگاه علامه طباطبائی

موضوع: بررسی تاثیر منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان بر توسعه اجتماعی شهر

سلفچگان

استاد: راهنما:

دکتر غلامرضا لطیفی

استاد: مشاور:

دکتر عزت ا...سام آرام

نگارنده:

محمد علی قائم پور

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه ریزی و توسعه منطقه ای

دانشگاه علامه طباطبائی

۱۳۸۹

سنة الفجر

این پژوهش با حمایت مالی معاونت آموزش و
پژوهش استانداری قم به مبلغ ۷/۰۰۰/۰۰۰ ریال
(معادل هفتصد هزار تومان) انجام شده است .

تقدیم به

مادر مهربانم

و

همسر فداکارم

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد و سپاس خدای را که خلایقش را به زیبایی آفرید و با ودیعه گذاشتن خصلت کنجکاوی و پرسشگری در درون آنها این زیبایی را تزئین مضاعف نموده است. پس از حمد و سپاس خداوند منان ، نخست از زحمات استاد ارجمند و گرامی جناب آقای دکتر غلامرضا لطیفی قدردانی و تشکر می کنم ، که به عنوان استاد راهنما از آغاز پژوهش ، همواره با صبر و طمئانی و گشاده روئی با راهنمایی ها و هدایت های علمی خود، مسیر اجرای پژوهش را سهل ، آسان و عملی نمودند. همچنین از زحمات استاد ارجمند جناب آقای دکتر عزت الله سام آرام سپاسگزاری می کنم که به عنوان استاد مشاور، همواره اینجانب را مورد حمایت های فکری و مشاوره ای خود قرار داد و با گشاده روئی و سعه صدر ، با ارائه مشاوره های علمی خود مرا تا پایان پژوهش یاری نمودند.

شایسته است از زحمات آقایان فرهاد نبی و فرهاد جلیلی (دارندگان مدرک کارشناسی ارشد و کارشناس مسئول و کارشناسی حوزه ستادی وزارت آموزش و پرورش) که با بذل محبت و با مراجعه حضوری خود به منزل پاسخگویان و افراد حجم نمونه این پژوهش ، نسبت به توزیع ، تکمیل پرسش نامه و انجام مصاحبه های مربوطه همکاری مضاعفی داشتند تشکر نمایم .

علاوه براین از معاونت آموزش و پژوهش استانداری قم ، کارشناسان و مسئولان منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان ، بخشداری ، شهرداری و شورای اسلامی شهر سلفچگان و از همه مهمتر مردم خون گرم و خوش برخورد شهر سلفچگان که با مساعدت و همکاری های خود زمینه اجرای این پژوهش را به خوبی فراهم ساختند تقدیر و تشکر می نمایم .

محمد علی قائم پور

فهرست مطالب

ردیف	عنوان	صفحه
۱-۱	چکیده	۱
۴	فصل اول : کلیات پژوهش	
	۱-۱ مقدمه	
۵	۲-۱ بیان مسأله	
۸	۳-۱ ضرورت	
۱۰	۴-۱ اهداف	
	فصل دوم : مبانی و چارچوب نظری	
۱۲	۱- مبانی نظری	
۱۳	۱-۱-۲ مقدمه	
۱۳	۲-۱-۲ برنامه ریزی	
۱۵	۳-۱-۲ برنامه ریزی منطقه ای	
۱۷	۴-۱-۲ رویکرد سیستمی	
۲۰	۵-۱-۲ توازن منطقه ای	
۲۲	۶-۱-۲ مناطق آزاد تجاری - ویژه اقتصادی	
۲۵	۷-۱-۲ قانون تشکیل و اداره مناطق ویژه اقتصادی	

۲۶	منطقه ویژه اقتصاد سلفچگان	۸-۱-۲
۲۸	موقعیت بخش و شهر سلفچگان	۹-۱-۲
۳۰	مکاتب نظری توسعه	۱۰-۱-۲
۳۰	مکتب نوسازی	۱-۱۰-۱-۲
۳۱	تکامل گرایی	۱-۱-۱۰-۱-۲
۳۲	کار کرد گرایی	۲-۱-۱۰-۱-۲
۳۵	رویکرد اجتماعی	۳-۱-۱۰-۱-۲
۳۷	رویکرد اقتصادی	۴-۱-۱۰-۱-۲
۳۷	رویکرد سیاسی	۵-۱۰-۱-۲
۳۹	مکتب وابستگی	۲-۱۰-۱-۲
۴۱	مکتب نظام جهانی	۳-۱۰-۱-۲
۴۴	توسعه اجتماعی	۴-۱۰-۱-۲
۴۸	شاخص های توسعه اجتماعی	۱-۴-۱۰-۱-۲
۵۵	پیشینه تحقیق	۱۱-۱-۲
۵۶	مطالعات و تحقیقات خارجی	۱-۱۱-۱-۲
۵۹	مطالعات و تحقیقات داخلی	۲-۱۱-۱-۲
۶۴	۲-چارچوب و الگوی نظری	
۶۵	مقدمه	۱-۲-۲

۶۵	نقد مکتب نوسازی	۲-۲-۲
۶۸	نقد نظریه وابستگی	۳-۲-۲
۷۰	نقد مکتب نظام جهانی	۴-۲-۲
۷۲	تعیین چارپ نظری	۵-۲-۲
۷۳	فرضیه های پژوهش	۶-۲-۲
۷۵	تعاریف مفهومی و عملیاتی	۷-۲-۲
۷۵	تعارف مفهومی	۱-۷-۲-۲
۷۷	تعاریف عملیاتی	۲-۷-۲-۲
۸۰	مدل تحقیق	۸-۲-۲

فصل سوم : روش شناسی پژوهش

۸۵	مقدمه	۱-۳
۸۵	روش تحقیق	۲-۳
۸۵	جامعه آماری	۳-۳
۸۶	حجم نمونه	۴-۳
۸۷	روش نمونه گیری	۵-۳
۸۸	ابزار پژوهش	۶-۳
۸۹	اعتبار	۷-۳
۹۰	پایائی	۸-۳

۹۱	۹-۳	شیوه جمع آوری داده ها
۹۲	۱۰-۳	محدودیت پژوهش
۹۳	۱۱-۳	تجزیه و تحلیل داده ها

فصل چهارم : تجزیه و تحلیل داده ها

۹۵	۱-۴	مقدمه
۹۵	۲-۴	ویژگی های فردی پاسخگویان
	۳-۴	بررسی فرضیه شماره ۱: (تأثیر منطقه ویژه اقتصادی بر همبستگی اجتماعی
۱۰۱		مردم شهر سلفچگان
۱۰۳	۱-۳-۴	بررسی امنیت اجتماعی
۱۱۰	۲-۳-۴	بررسی تعامل اجتماعی
۱۱۶	۳-۳-۴	بررسی گرایش به همکاری
۱۲۰	۴-۳-۴	نتیجه فرضیه شماره
	۵-۳-۴	بررسی فرضیه شماره ۲: (تأثیر وجود منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان بر
۱۲۲		اعتماد اجتماعی مردم شهر سلفچگان
	۴-۴	بررسی فرضیه شماره ۳: (تأثیر منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان بر بهبود
۱۲۸		رفاه اجتماعی مردم شهر سلفچگان
	۵-۴	بررسی فرضیه شماره ۴: (تأثیر منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان بر کیفیت زندگی
۱۴۳		مردم شهر سلفچگان

فصل پنجم : جمع بندی و نتیجه گیری

۱۵۸	مقدمه	۱-۵
۱۵۸	مروری بر گذشته	۲-۵
۱۶۰	نتایج فرضیه ها	۳-۵
	فرضیه شماره ۱: (تأثیر وجود منطقه ویژه اقتصادی بر همبستگی اجتماعی مردم	۴-۵
۱۶۱	شهر سلفچگان	
۱۶۱	امنیت اجتماعی	۱-۱-۳-۵
۱۶۴	تعامل اجتماعی	۲-۱-۳-۵
۱۶۵	گرایش به همکاری (داشتن روحیه همکاری)	۳-۱-۳-۵
۱۶۶	نتیجه نهائی فرضیه شماره ۱	۴-۱-۳-۵
	فرضیه شماره ۲: (تأثیر وجود منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان بر اعتماد اجتماعی	۲-۳-۵
۱۶۹	شهر سلفچگان	
	فرضیه شماره ۳: (تأثیر منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان بر بهبود رفاه	۳-۳-۵
۱۶۹	اجتماعی مردم سلفچگان	
	فرضیه شماره ۴: (تأثیر منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان بر کیفیت زندگی مردم	۴-۳-۵
۱۷۱	شهر سلفچگان	
۱۷۲	بعد ذهنی کیفیت زندگی	۱-۴-۳-۵
۱۷۴	بعد عینی کیفیت زندگی	۲-۴-۳-۵

۱۷۵	نتیجه نهائی فرضیه شماره	۳-۴-۳-۵
۱۸۰	یافته های جانبی پژوهش	۴-۵
۱۸۲	تحلیل نظری پژوهش	۵-۵
۱۸۲	جمع بندی و نتیجه گیری	۶-۵
۱۸۳	محدودیت پژوهش	۷-۵
۱۸۴	پیشنهادات	۸-۵
۱۸۴	پیشنهادات مبتنی بر یافته های پژوهش	۱-۸-۵
۱۸۵	پیشنهادات پژوهشی	۲-۸-۵
۱۸۶	فهرست منابع	
۱۹۶	پیوست ها	

فهرست نمودارها و شکل ها

صفحه	عنوان	ردیف
۷۴	۱. نمودار ۱-۲: رابطه دیاگرامی متغیرها	
۷۹	۲. نمودار ۲-۲: شاخص های توسعه اجتماعی	
۸۲	۳. نمودار ۳-۲: مدل تحقیق	
۱۱۴	۴. نمودار ۴-۴: توزیع نظرات پاسخ گویان راجع به روابط همسایگی	
۱۳۰	۵. نمودار ۵-۴: توزیع نظرات پاسخ گویان راجع به میزان ایجاد اشتغال	
۱۳۳	۶. نمودار ۶-۴: توزیع نظرات پاسخ گویان راجع به میزان درآمد	
۱۴۶	۷. نمودار ۷-۴: توزیع نظرات پاسخ گویان راجع به میزان رضایت بخشی زندگی	

فهرست جداول مهم

ردیف	عنوان	صفحه
۱	جدول ۱-۲: چکیده متغیرهای الگوئی پارسونز	۳۴
۲	جدول ۲-۲: مهمترین اختلاف میان جوامع نسبتاً نوسازی شده و جوامع نسبتاً نوسازی شده از دیدگاه لوی	۳۶
۳	جدول ۳-۲: مقایسه رویکرد رایج رفاه اجتماعی با رویکرد توسعه اجتماعی	۴۹
۴	جدول ۴-۲: مقایسه مشابهت های میان مطالعات سنتی و مطالعات جدید نوسازی	۶۶
۵	جدول ۵-۲: مقایسه تفاوت های مطالعات سنتی و مطالعات جدید نوسازی	۶۷
۶	جدول ۶-۲: مقایسه مشابهت های مطالعات اولیه وابستگی و مطالعات وابستگی جدید	۶۹
۷	جدول ۷-۲: مقایسه تفاوت های مطالعات وابستگی و مطالعات وابستگی جدید	۶۹
۸	جدول ۸-۲: مقایسه دیدگاه های وابستگی و نظام جهانی	۷۱
۱۰	جدول ۵-۴: توزیع فراوانی نظرات پاسخگویان نسبت به متغیرهای امنیت اجتماعی	۱۰۴
۱۱	جدول ۸-۴: بررسی سطح معنی داری متغیرهای امنیت اجتماعی	۱۱۰
۱۲	جدول ۹-۴: توزیع فراوانی نظرات پاسخگویان راجع به متغیرهای تعامل اجتماعی	۱۱۱
۱۳	جدول ۱۲-۴: بررسی سطح معنی داری متغیرهای گرایش به تعامل اجتماعی	۱۱۵
۱۴	جدول ۱۴-۴: توزیع فراوانی نظرات پاسخ گویان راجع به متغیرهای گرایش به همکار	۱۱۷
۱۵	جدول ۱۷-۴: بررسی معنی داری متغیرهای گرایش به همکاری	۱۱۹
۱۶	جدول ۲۰-۴: بررسی سطح معنی داری همبستگی اجتماعی	۱۲۱
۱۷	جدول ۲۱-۴: توزیع فراوانی نظرات پاسخگویان نسبت به متغیرهای اعتماد اجتماعی	۱۲۶

۱۲۷	جدول ۴-۲۴: بررسی سطح معنی داری اعتماد اجتماعی	۱۸
۱۲۹	جدول ۴-۲۵: توزیع فراوانی نظرات پاسخگویان راجع به شاخص های رفاه اجتماعی	۱۹
۱۳۴	جدول ۴-۲۸: بررسی سطح معنی داری رفاه اجتماعی	۲۰
۱۳۵	جدول ۴-۲۹: توزیع فراوانی نظرات پاسخگویان خدماتی که سازمان ها وارگان های	۲۱
۱۴۶	دولتی و غیر دولتی ارائه می کنند	
۱۴۸	جدول ۴-۳۵: توزیع فراوانی نظرات پاسخ گویان راجع به کیفیت زندگی در بعد ذهنی	۲۲
۱۴۸	جدول ۴-۳۸: توزیع فراوانی نظرات پاسخ گویان راجع به کیفیت زندگی در بعد عینی	۲۳
۱۵۵	جدول ۴-۴۲: بررسی سطح معنی داری کیفیت زندگی	۲۴

چکیده

ایجاد مناطق آزاد تجاری ، مناطق ویژه اقتصادی و در کل مناطق پردازش صادرات یکی از اهداف برنامه ریزی های منطقه ای و ملی می باشد که به منظور افزایش و توسعه صادرات ، ایجاد اشتغال ، جذب سرمایه گذاری داخل و انتقال تکنولوژی و افزایش درآمد عمومی و سایر موارد انجام می پذیرند.

اجرای چنین برنامه هائی و مناطقی همواره مستلزم پیامدهائی در بعد اقتصادی ، سیاسی ، اجتماعی و فرهنگی نیز می باشند. بر این اساس در این پژوهش به دنبال بررسی تأثیر ایجاد منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان بر توسعه اجتماعی شهر سلفچگان بودیم . فرضیه ها به منظور بررسی تأثیر منطقه مزبور بر متغیر هائی نظیر: همبستگی اجتماعی ، اعتماد اجتماعی ، بهبود رفاه اجتماعی و بهبود کیفیت زندگی مردم شهر سلفچگان ارائه شدند.

جامعه آماری در این پژوهش ، کلیه خانوارهای ساکن و مقیم شهر سلفچگان (۲۱۱) خانوار بودند. که بر اساس فرمول های مربوطه ۸۶ خانوار به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند.

داده های این پژوهش مبتنی بر تحقیق توصیفی - پیمایشی ، جمع آوری واز ابزار پرسش نامه و مصاحبه بدین منظور استفاده شده است. و ضمن لحاظ اعتبار پژوهش ، روائی پرسش نامه براساس آلفای کرو نباخ ۰/۸۵ بوده است.

به منظور تجزیه و تحلیل دادهها نخست ، با کمک نرم افزار SPSS و آمار توصیفی نسبت به توزیع جداول فراوانی و تحلیل آنان پرداخته ایم و سپس براساس آمار استنباطی ، نتایج بدست آمده مورد سنجش قرار گرفتند . نتایج کلی بدست آمده به شرح زیر است. (نتایج تفصیلی و جزئی تر در فصل چهارم و پنجم به صورت مبسوط بیان شدند) .

- وجود منطقه ویژه اقتصادی باعث کاهش جزئی همبستگی اجتماعی در بین مردم شهر سلفچگان شده است.

- وجود منطقه ویژه اقتصادی باعث کاهش جزئی اعتماد اجتماعی در بین مردم شهر سلفچگان شده است.

- وجود منطقه ویژه اقتصادی باعث بهبود رفاه اجتماعی مردم شهر سلفچگان شده است.

- وجود منطقه ویژه اقتصادی باعث بهبود کیفیت زندگی مردم شهر سلفچگان شده است.

فصل اول

● کلیات پژوهش

۱-مقدمه

۲-بیان مسأله

۳-اهمیت و ضرورت

۴-اهداف

مناطق آزاد تجاری و مناطق ویژه اقتصادی و در کل مناطق پردازش شده مناطقی هستند که به منظور ایجاد اشتغال، سرمایه گذاری داخل، افزایش درآمد عمومی انتقال تکنولوژی و سایر موارد ایجاد می شوند. یکی از مناطقی که در این راستا ایجاد شده است منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان است. این منطقه که در چند فاز فعالیت می کند موجب گردیده است که صنایع صنعتی مهمی و فعالیت های خدماتی گسترده ای در این منطقه متمرکز شوند. از آنجائی که استقرار چنین صنایعی و فعالیت هائی همواره موجب تغییرات و تأثیرات در محیط مجاور می شوند و این تغییرات جنبه های گوناگونی اعم از اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی را دربر می گیرد. درصد برآمدیم این تأثیرات را در بعد اجتماعی در شهر سلفچگان که محل اصلی استقرار منطقه ویژه اقتصادی است مورد مطالعه و پژوهش قرار دهیم که نتیجه گزارش نهائی آن به شکل زیر تنظیم شده است:

نخست در فصل اول به کلیات پژوهش نظیر بیان مسأله، ضرورت، اهداف و... پرداخته شد در فصل دوم ادبیات، پیشینه نظری مطرح گردید سپس در ادامه همین فصل نسبت به انتخاب چارچوب نظری، تعاریف مفهومی، تعاریف عملیاتی، بیان فرضیه ها و طراحی مدل تحقیق اقدام شد. در فصل سوم مباحث روش شناسی مد نظر قرار گرفت. سپس در فصل چهارم یافته ها و نتایج پژوهش مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در نهایت در فصل پنجم ضمن گزارش خلاصه ای از نتایج و تحلیل تئوریک و نظری یافته های پژوهش، محدودیت های پژوهش و پیشنهادات نیز ارائه شدند.

۱-۲) بیان مسأله

مفهوم توسعه^۱ از جمله مفاهیمی است که در دوران معاصر، بویژه در دهه های پس از جنگ جهانی دوم در میان کشورهای مختلف رواج بسیار یافته است. این واژه در ادبیات اقتصادی و اجتماعی به کار می رود. این مفهوم در آغاز بیشتر به معنای رشد اقتصادی بود. یعنی روندی که منجر به افزایش درآمد سرانه و تولید ناخالص ملی و در نهایت باعث بهبود سطح زندگی بهتر مردم محروم می گردید. از این رو هدف تئوریهای توسعه نیز تسریع رشد اقتصادی در کشورهای توسعه نیافته بود. اما در سال های پایانی دهه بیستم برخی از فرآیندهای عینی از قبیل جهانی شدن، رشد اقتصادی نوین جهانی، تضعیف دولت رفاه در کنار فرآیندهای فکری و فرهنگی همچون نقد نظام های سیاسی و اقتصادی، الگوهای رایج توسعه اقتصادی فقر زدایی و رفاه اجتماعی رابه چالش کشیدند، نتیجه این چالش طرح رویکرد توسعه اجتماعی یا توسعه جامعه محور است. (قانع راد، ۱۳۸۴) مفهوم توسعه اجتماعی در کنار مفاهیمی چون توسعه اقتصادی، توسعه فرهنگی، توسعه سیاسی، همگی در یک بسته و مجموعه در هم تنیده شکل می گیرند و مکمل یکدیگرند. مفهوم توسعه اجتماعی متضمن معنای (بهرتر شدن و وضعیت زندگی انسان ها) می باشد و جنبه مختلفی همچون اشتغال، درآمد و توزیع عادلانه آن، تنظیم خانواده و جمعیت، آموزش بهداشت و سرانه آن، تأمین اجتماعی و ... را در بر می گیرد.

برنامه ریزی در جهت توسعه (اعم از توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی) در سطوح مختلفی نظیر سطح روستا، محله، شهر، منطقه، ملی و فراملی صورت می گیرد. یکی از

^۱ . Development

برنامه هایی که در بعد اقتصادی و به شکل منطقه ای و بعضاً فرامنطقه ای و ملی - منطقه ای در ایران به آن توجه شده است. ایجاد مناطق ویژه اقتصادی است که به استناد اصل ۱۳۸ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تعریف و طراحی شده است و بر این اساس، قانون تشکیل و اداره مناطق ویژه جمهور اسلامی ایران در تاریخ ۱۳۸۴/۹/۵ توسط مجلس شورای اسلامی تصویب و آئین نامه اجرائی آن نیز در جلسه مورخ ۱۳۸۵/۳/۱ توسط هیأت وزیران به تصویب رسیده است. قانون مزبور نشان می دهد این نوع برنامه ریزی کاملاً بعد اقتصادی دارد. چنانچه در قسمت بیان هدف و ماده ۱ این قانون آمده است: «به منظور پشتیبانی از فعالیت های اقتصادی، صادرات غیر نفتی، ایجاد اشتغال مولد، جلب و تشویق سرمایه گذار داخلی و خارجی و... به دولت اجازه داده می شود در شهر ستانهایی که استعداد و توان لازم برای تحقق اهداف مذکور را دارند. مناطقی را با عنوان منطقه ویژه اقتصادی ایجاد نمایند.» یکی از مناطق ایجاد شده در این رابطه، منطقه ویژه سلفچگان قم است. این منطقه در محدوده ای به وسعت ۲۰۰۰ هکتار در ۱۸۵ کیلومتری تهران و در چهار راه جاده های ترانزیت، مرکز سیاسی اقتصادی کشور، واقع در جاده ابریشم، راه آهن سراسری و بزرگراه های اصلی شمال - جنوب، شرق و غرب، ایران بوده و جهت برقراری ارتباط با اروپا، کشورهای آسیایی میانه و خلیج فارس، به منظور تولید، صادرات و ترانزیت کالا، موقعیتی ممتاز و منحصر به فرد دارد.

اهداف کلی تشکیل منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان منطبق با اهداف کلی قانون تشکیل و اداره مناطق ویژه اقتصادی جمهوری اسلامی است از این جهت که کاملاً به بعد اقتصادی آن توجه شده است. همانگونه که اشاره کردیم توسعه مناطق ویژه اقتصادی کاملاً با اهداف و ابعاد اقتصادی همراه است. از طرفی مطلع هستیم که فعالیت های اقتصادی در هر منطقه «مثل تأسیس